

Stel het digitale CABR open voor wetenschappelijk onderzoek

Derk Venema¹

De oorlog is bijna 80 jaar geleden geëindigd, het wordt nu tijd om de afwikkeling van deze ingrijpende periode zonder beperkingen te kunnen onderzoeken, en zo bij te dragen aan de kennis van rechtspraak, rechtsstaat en hun ontwikkeling. Daarvoor is het nodig dat wetenschappers toegang krijgen tot de digitale dossiers. Dit is juridisch nu al mogelijk zonder extra wetgeving.

Inleiding

In dit artikel wil ik, mede namens de Stichting Onderzoek Bijzondere Rechtspleging (SOBR), graag een lans breken voor het met voorrang openstellen van de gedigitaliseerde dossiers van het Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (CABR) voor wetenschappelijk onderzoek. Sinds haar oprichting in 2006 heeft de Stichting het onderzoek naar de bijzondere rechtspleging gestimuleerd, onder andere door het organiseren van lezingen en bijeenkomsten, waarbij onderzoekers hun ervaringen uitwisselden. Voorts werd, binnen de mogelijkheden van de Stichting, financiële steun aan onderzoekers verleend.

De berichtgeving en de discussies rond het – voorlopig – toch niet openbaar worden van het gedigitaliseerde CABR zijn tot nu toe bijna exclusief gericht geweest op de onderzoeksmogelijkheden voor privédoeleinden. De discussie in de media kreeg daardoor een emotioneel karakter en zelfs de behandeling van de Archiefwet in de Tweede Kamer werd gekenmerkt door persoonlijke argumenten. De verschillende manieren van wetenschappelijk onderzoek die de digitalisering van dit archief mogelijk maakt, kunnen nieuwe perspectieven op thema's van algemeen belang openen op basis van een veel grotere verzameling gegevens dan onderzoekers voorheen konden verhapstukken.² Voorlopig is het echter bijna geheel onmogelijk om wetenschappelijk onderzoek in het CABR

te verrichten door de stroom aan aanvragen van particulieren om in de studiezaal van het Nationaal Archief (NA) een papieren dossier in te zien, en de beperkte capaciteit van het personeel van het NA.³

Vroeger was het klimaat voor wetenschappelijk archiefonderzoek een stuk gunstiger: je kon gewoon naar het NA gaan met een ingevuld formulier waarop je onderzoek stond beschreven en de instelling waar je dat onderzoek verrichtte was ingevuld, en je kreeg de dossiers die je nodig had. En vaak wist men bij het NA ook nog wel andere relevante dossiers op te diepen waar je zelf nog niet aan had gedacht. Kopieën werden in goed vertrouwen voor je gemaakt. Voor onderzoekers die op een of andere wijze aan de Stichting waren gelieerd, bestonden zelfs aparte faciliteiten, zoals een eigen ruimte voor het onderzoek.

Toen kwam de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG). Veel archieven schoten in de paniekstand en eisten zelfs van wetenschappers dat ze aantoonde dat alle personen die in het gewenste dossier voorkwamen al waren overleden, of expliciet toestemming hadden gegeven voor inzage. Wie daarmee precies beschermd werd, bleef onduidelijk. Was men misschien bang voor een stortvloed van aanklachten en waarschuwingen?

De controverse rond digitale toegankelijkheid

Maar 75 jaar na de beëindiging van de bijzondere rechtspleging zou de situatie van moeilijke toegankelijkheid 180 graden omdraaien: 'Oorlog voor de rechter', het monsterproject van digitalisering van het CABR (30 miljoen documenten!), zou het voor iedereen mogelijk maken om vanuit huis dit archief op alle mogelijke trefwoorden te doorzoeken.⁴ Pas na een lange voorbereiding en

Vroeger was het klimaat voor wetenschappelijk archiefonderzoek een stuk gunstiger

zorgvuldige afweging van rechten en belangen door het NA, waarbij ook in de mogelijkheid voorzien is voor betrokkenen om te verzoeken om documenten offline te halen, heeft het NA de knoop doorgehakt.⁵ De Autoriteit Persoonsgegevens (AP) meent echter dat die afweging anders moest uitvallen,⁶ en presenteert haar eigen afweging als de objectieve vaststelling van een wetsovertreding:

‘Als de openbaarmaking van het CABR wordt uitgevoerd op de voorgenomen manier, dan voldoet u niet aan de eisen van de AVG.’⁷

Een belangrijk punt is volgens de AP dat de privacy-inbreuk die gemaakt wordt door het online zetten van alle dossiers niet noodzakelijk is voor de ‘vervulling van

Volgens de AP is de privacy-inbreuk die gemaakt wordt door het online zetten van alle dossiers niet noodzakelijk voor de ‘vervulling van een taak van algemeen belang’

een taak van algemeen belang’ (artikel 6 lid 1 onder e AVG) door het NA. Die taak volgt uit artikel 14 van de Archiefwet:

‘De archiefbescheiden die in een archiefbewaarplaats berusten zijn, behoudens het bepaalde in de artikelen 15, 16 en 17, openbaar. Ieder is, behoudens de beperkingen die voortvloeien uit het in die artikelen bepaalde, bevoegd die archiefbescheiden kosteloos te raadplegen en daarvan of daaruit afbeeldingen, afschriften, uittreksels en bewerkingen te maken of op zijn kosten te doen maken.’⁸

Het noodzakelijkheidsvereiste van de AVG wordt geconcretiseerd door overwegingen van proportionaliteit en subsidiariteit. Volgens overweging 4 van de AVG heeft het recht op bescherming van persoonsgegevens namelijk ‘geen absolute gelding, maar moet worden beschouwd in relatie tot de functie ervan in de samenleving en moet conform het evenredigheidsbeginsel tegen andere grondrechten worden afgewogen’. Op grond van het grote maatschappelijke belang woog voor het NA het recht op vrije informatiegaring zwaarder.⁹ Dat recht mag ook alleen beperkt worden voor zover dat noodzakelijk is in een democratische samenleving (artikel 10 EVRM). Wat volgens het NA proportioneel is, is dat volgens de AP niet. Of aan het criterium van subsidiariteit voldaan is, hangt af van wat je als het doel beschouwt: toegankelijkheid *sec* is al bereikt door de minimale beschikbaarheid van de papieren dossiers. Maar als het doel ‘laagdrempelige toegankelijkheid voor iedere geïnteresseerde’ is, dan is er geen goed alternatief voor open toegang vanuit huis tot de gedigitaliseerde stukken.

Alsnog openbaar?

De beste manier om het doel van het consortium Oorlog voor de rechter te bereiken, is volgens de AP het bewandelen van de koninklijke democratische weg: een wettelijke regeling op basis van overweging 158 AVG. Die houdt in dat lidstaten ‘moeten [...] worden gemachtigd om te bepalen dat persoonsgegevens voor archiveringsdoeleinden verder mogen worden verwerkt, bijvoorbeeld met het oog op het verstrekken van specifieke informatie over het politiek gedrag onder voormalige totalitaire regimes, over genocide, misdaden tegen de menselijkheid, met name de Holocaust, of over oorlogsmisdaden’. Er is ondertussen op basis hiervan inderdaad een amendement ingediend op het wetsvoorstel voor een nieuwe archiefwet, dat ervoor moet zorgen dat (ook al onder de huidige Archiefwet 1995) ‘informatie uit archieven inzake de Tweede Wereldoorlog na vijftien jaar openbaar mag worden gemaakt en via digitale weg kan worden geraadpleegd, met behoud van een weging van bijzondere omstandigheden in individuele gevallen.’¹⁰

De duur van de parlementaire behandeling van dat wetsvoorstel, waarvan de internetconsultatie liep tot 28 april,¹¹ is echter ongewis. Daarom werkt minister Bruins alvast aan een ‘tijdelijke voorziening die het mogelijk

Auteur

1. Dr. mr. D. Venema MEd is Universitair docent Staatsrecht en Encyclopedie aan de Open Universiteit en Voorzitter van de Stichting Onderzoek Bijzondere Rechtspleging (SOBR). Mede namens de SOBR.

Noten

2. Bekende studies zijn A.D. Belinfante, *In plaats van bijlagesdag, de geschiedenis van de bijzondere rechtspleging na de Tweede Wereldoorlog*, Assen: Van Gorcum 1978; en P. Romijn, *Snel, streng en rechtvaardig, De afrekening met de ‘foute’ Nederlanders, 1945-1955* (diss. Amsterdam UvA), Olym-

pus, 2002 (2* druk). Recenter zijn gedetailleerde studies gedaan naar het Bijzonder Gerechtshof Leeuwarden: W.E. Meiboom, *Bijzonder bestraft. Context, analyse en waardering van de bijzondere rechtspraak door de Kamer Groningen van het Bijzonder Gerechtshof Leeuwarden en van cassaties in Groningse zaken* (diss. Leiden), 2016, hdl.handle.net/1887/40130; en Michiel Severin, *Alles is gedaan om het recht te vinden. Bijzondere rechtspleging in Leeuwarden 1945-1949* (diss. Rotterdam), Hilversum: Verloren 2017, repub.eur.nl/pub/98678.
3. [\[bezoek-aan-de-studiezaal/aangepaste-dienstverlening-studiezaal-af-1-januari\]\(https://nationalearchief.nl/onderzoeken/plan-je-bezoek-aan-de-studiezaal/aangepaste-dienstverlening-studiezaal-af-1-januari\).
4. \[oorlogvoorderechter.nl/\]\(https://oorlogvoorderechter.nl/\). Zie ook knhg.nl/dossier-ovdr-inleiding/.
5. \[nationalearchief.nl/op-weg-naar-een-openbaar-en-online-cabr#collapse-171267\]\(https://nationalearchief.nl/op-weg-naar-een-openbaar-en-online-cabr#collapse-171267\).
6. Autoriteit Persoonsgegevens aan Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 26 november 2024, z2024-010120 \(Formele waarschuwing CABR\); autoriteitpersoonsgegevens.nl/actueel/nationaal-archief-gewarschuwd-om-online-openbaarmaking.
7. Formele waarschuwing CABR, p. 2.
8. En in het hier genoemde art. 15 lid 1 onder a staat weer de privacy als beper-](https://nationalearchief.nl/onderzoeken/plan-je-</p></div><div data-bbox=)

kingsgrond.

9. Consortium Oorlog voor de Rechter, *De oorlog online. Handreiking voor het online beschikbaarstellen van archieven uit en over de Tweede Wereldoorlog*, oorlogvoorderechter.nl/contact/pers/handreiking-de-oorlog-online-gepubliceerd/, maart 2024, p. 11, 15, 23-25.
10. *Kamerstukken II* 2024/25, 35968, nr. 21 (Gewijzigd amendement van het lid Diederik van Dijk), p. 3.
11. internetconsultatie.nl/archiefwet158avgb1.

Dossiers van Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging in het Nationaal Archief © Jeroen Jumelet / ANP foto

maakt om bij het Nationaal Archief in Den Haag onder voorwaarden het gedigitaliseerde deel van het CABR digitaal en full-tekst te doorzoeken'. Ook wordt gedacht aan dergelijke faciliteiten bij andere archieven in het land.

Het platform voor nakomelingen van mensen die in de oorlog hebben gecollaboreerd, heeft zich na een lange interne discussie achter de digitale toegankelijkheid van het CABR gesteld

Paradoxaal genoeg zou daarvoor de openbaarheidsbeperking verlengd moeten worden. Alleen dan kunnen namelijk strenge voorwaarden aan digitale inzage gesteld worden om 'de risico's ten aanzien van de bescherming van persoonsgegevens tot een absoluut minimum' te beperken. Het is overigens opmerkelijk dat bij belanghebbenden bij openheid voornamelijk gedacht wordt aan 'nabestaanden (met name van slachtoffers)', zoals minister Bruins het formuleerde in zijn brief aan de Kamer.¹² Daarbij lijkt uit het oog te zijn verloren dat ook (klein) kinderen van NSB'ers een gerechtvaardigd belang heb-

ben bij onbeperkte inzage.¹³ Hierbij moet worden bedacht dat de Stichting Werkgroep Herkenning, een platform voor nakomelingen van mensen die in de oorlog op de een of andere manier hebben gecollaboreerd, zich na een lange interne discussie achter de digitale toegankelijkheid van het CABR heeft gesteld, ter bevordering van transparantie en zorgvuldigheid in het maatschappelijk debat.¹⁴

Het belang van CABR-onderzoek

Waarom is het in het algemeen belangrijk dat iedereen online toegang krijgt tot gedigitaliseerde oorlogsarchieven? Veelgehoorde, maar niet onderbouwde argumenten zijn: zo leren mensen van het verleden, kunnen ze het verleden (van hun familie) beter begrijpen en verwerken, gaan ze genuanceerder denken en wordt de kans op herhaling van oorlog en genocide kleiner.¹⁵ Volgens mij is het niet zozeer het geval dat meer kennis over oorlogen (en de afwikkeling ervan) de kans op herhaling zal verkleinen. De openbaarheid van oorlogsarchieven maakt het echter in het algemeen wel makkelijker om allerlei onzinnige (complot)theorieën tegen te spreken. Transparantie laat zien dat er niets te verbergen is. Je hoeft alleen maar te zeggen: kijk maar naar de oorspronkelijke bronnen in het archief. En wie dan nog in spookverhalen blijft geloven, zal zich nergens door laten overtuigen. Nog een voordeel: hoe meer documenten mensen zelf kunnen opzoeken, hoe minder het nodig is om een officiële waarheid te sanctioneren door middel van strafbedreigingen – een *argumentum ad baculum* is retorisch sowieso geen briljante strategie – zoals in het geval van Holocaustontkenning (artikel 137c lid 2 onder b Sr).¹⁶

Niet alleen mensen die eens wilden kijken of er familieleden vervolgd waren geweest, of anderszins in de naoorlogse rechtspleging betrokken waren, maar ook wetenschappers werden door de blokkeeractie van de AP en de volgzzaamheid van de minister teleurgesteld. En dat terwijl het ook zonder wetwijzigingen mogelijk is om de digitale dossiers beschikbaar te stellen voor wetenschappelijk onderzoek. Persoonsgegevens van strafrechtelijke aard mogen namelijk worden verwerkt, indien 'de verwerking noodzakelijk is met het oog op wetenschappelijk of historisch onderzoek of statistische doeleinden' (artikel 32 onder f Uitvoeringswet Algemene verordening gegevensbescherming (UAVG) en artikel 89 AVG), zolang het onderzoek 'een algemeen belang dient', het verkrijgen van toestemming van personen die in de stukken genoemd zijn 'onmogelijk blijkt of een onevenredige inspanning kost' en de onderzoeker ervoor zorgt dat 'de persoonlijke levenssfeer van de betrokkene niet onevenredig wordt geschaad' (artikel 24 onder b-d UAVG). Deze voorwaarden leveren geen problemen op voor wetenschappelijk onderzoek in het digitale CABR, want dat gaat doorgaans over algemene patronen en ontwikkelingen en is niet gericht op bepaalde personen, laat staan op openbaarmaking van hun persoonsgegevens. En als dat wel het geval is, bijvoorbeeld bij biografisch onderzoek, gaat het dikwijls om belangrijke personen waarbij privacybelangen door de aard van de publieke bekendheid van die betrokkene(n) minder zwaar wegen. Ook dan mag van zorgvuldig handelende wetenschappelijke onderzoekers echter worden verwacht dat de privacy niet onevenredig wordt geschaad. Dergelijk onderzoek kan dus direct worden gefaciliteerd, door bijvoorbeeld in de studiezaal werkplekken ter beschikking te stellen, of te werken met andere vormen van veilige exclusieve toegang voor wetenschappers.

En dat is van groot belang, want er is namelijk veel diepgaander onderzoek mogelijk in het gedigitaliseerde archief dan in de papieren dossiers. Om te beginnen kan er gezocht worden op trefwoord. De enige ingang in het papieren archief is op dit moment de lijst met verdachten¹⁷ – naast de inventaris, waarin geen namen voorkomen.¹⁸ Zoals bekend, vertoonde die lijst de nodige gebreken: er stonden ook getuigen en andere betrokkenen in, en bij sommige namen bleek er geen dossier te zijn, zodat de rol van de betreffende persoon überhaupt niet meer te achterhalen viel. De nadelen hiervan zijn, ook na opschoning

van de lijst, misschien wel groter dan die van totale openheid, aangezien het voorkomen van een naam zonder enige verdere gegevens allerlei speculaties kan voeden, die niet goed gecontroleerd kunnen worden vanwege de enorme files bij het archief.¹⁹

Onderzoeksmogelijkheden

Een van de veronderstellingen die de ronde doet, en waarvan ook de minister blijk gaf, is dat de bijzondere rechtspleging een rommeltje was, en bij lange na niet voldeed aan de eisen die we aan behoorlijke rechtspleging stellen. Deze veronderstelling verraadt ten eerste een gebrek aan kennis over wat in dergelijke perioden van transitie op politiek en juridisch terrein mogelijk en wenselijk is. Er is niettemin een groot multidisciplinair onderzoeksterrein dat zich hiermee bezighoudt: *transitional justice*.²⁰ Ten tweede blijkt uit twee proefschriften over de rechtspraak van het Bijzonder Gerechtshof Leeuwarden noch dat het rommeltje was, noch dat het er onbehoorlijk aan toe-ging.²¹ Juist dit soort aspecten kunnen met wetenschappelijk onderzoek in het digitale archief beter dan ooit worden onderzocht. De digitale dossiers van vooral de overige Bijzondere Gerechtshoven en de tribunaalrechtspraak vormen een ware *Fundgrube* voor systematisch onderzoek naar die vorm van strafrechtspleging, zoals dit de Stichting Onderzoek Bijzondere Rechtspleging sinds haar oprichting voor ogen staat en dat met de twee genoemde proefschriften ook gedeeltelijk is gerealiseerd. Pas na grondig verder onderzoek zal een voldoende gefundeerd oordeel gevormd kunnen worden over de kwaliteit, gepastheid en strengheid van deze vervolging en bestraf-fing in uitzonderlijke omstandigheden.²²

Voor goed actueel wetenschappelijk onderzoek is het voorts onontbeerlijk dat de digitale dossiers buiten het NA raadpleegbaar zijn. Onderzoeksgroepen in de 'digital humanities'²³ zijn steeds vaker internationaal en het zou erg omslachtig zijn als samenwerking alleen op het NA kan plaatsvinden. Bovendien is voor de bewerking van de gegevens met de benodigde analytische tools nodig dat de archiefdata vanuit het eigen onderzoeksinstituut toegankelijk zijn.²⁴

Naast de openstelling van de archieven voor alle belangstellenden is de toegankelijkheid voor wetenschappelijk onderzoek daarmee van groot, maar ook apart belang. Ten eerste fungeert de strijd tegen het fascisme nog steeds als een soort oorsprongsmythe van de

12. Brief van de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap van 19 december 2024, 49772223 (Toegankelijkheid CABR in 2025).

13. werkgroepherkenning.nl/.

14. werkgroepherkenning.nl/wp-content/uploads/2024/11/2024-11-13-Program-maboekje-Symposium-Definitief.pdf.

15. Zie bijvoorbeeld *De oorlog online*, p. 9-11.

16. Overigens is holocaustontkenning op grond van dit artikel alleen strafbaar als je dat doet met het oogmerk om een groep mensen (Joden in dit geval) vanwege hun

ras of godsdienst te beledigen. Dat zal lastig te bewijzen zijn.

17. Via de zoekfunctie op oorlogvoor-de-rechter.nl/.

18. 2.09.09 Inventaris van het archief van het Ministerie van Justitie: Centraal Archief van de Bijzondere Rechtspleging (CABR), 1945-1952 (1983), nationaalarchief.nl/onderzoeken/archief/2.09.09.

19. Ellen de Visser, 'Ik kom om mijn vaders naam te zuiveren', *de Volkskrant* 11 januari 2025, p. 14.

20. Derk Venema, 'Wat is de maatschappelijke betekenis van het recht in tijden van

'transitional justice'?', in: M. Hertog & H. Weyers (red.), *Recht van onderop. Antwoorden uit de rechtssociologie*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2011, p. 427-445. De term 'transitional justice' is in de jaren negentig gemunt door Ruti Teitel. Zie haar grensverleggende studie *Transitional Justice*, Oxford: Oxford University Press 2000.

21. Zie de in [noot 1] genoemde proefschriften van Meiboom (2016) en Severeins (2017).

22. Een theoretisch raamwerk voor die beoordeling wordt voorbereid in D. Venema, 'Transitions as States of Exception.

Towards a More General Theory of Transitional Justice', in: *Critical Perspectives in Transitional Justice*, Oxford: Intersentia 2012, p. 73-89.

23. Voor een voorbeeld uit de rechtswetenschap: vu.nl/nl/over-de-vu/onderzoeksinstituten/code.

24. Zie bijvoorbeeld: A. Hawkins, 'Archives, linked data and the digital humanities: increasing access to digitised and born-digital archives via the semantic web', *Archival Science* (22) 2022-3, p. 319-344, org/10.1007/s10502-021-09381-0.

Goed inzicht in de werking van deze rechtspleging in buitengewone omstandigheden is ook van groot belang voor de reflectie op de kerntaken en belangrijkste verantwoordelijkheden van de huidige rechterlijke macht

Europese democratische rechtsstaat.²⁵ Het kwaad van het nazisme en de Holocaust vormden de aanleiding voor hechte politieke en economische samenwerking in Europa en de versterking van internationale mensenrechtenbescherming, die erop gericht zijn om herhaling van oorlog, onderdrukking en genocide te voorkomen. De bijzondere rechtspleging vormt een belangrijke schakel in het begin van dat proces.²⁶ Een beter begrip daarvan draagt bij aan een beter begrip van de (weerbaarheid van) de democratische rechtsstaat. Ten tweede kan onderzoek bijdragen aan de voorbereiding van nieuwe gevallen van naoorlogse rechtspleging, zoals in Oekraïne, Gaza, Soedan, Myanmar etc. In de visie van de Stichting Onderzoek Bijzondere Rechtspleging is een goed inzicht in de werking van deze rechtspleging in buitengewone omstandigheden ook van groot belang voor de reflectie op de kerntaken en belangrijkste verantwoordelijkheden van de huidige rechterlijke macht.

Welke benaderingen zijn nu relevant bij het gebruik van de enorme hoeveelheid gegevens in de digitale CABR-dossiers? Reeds genoemd is *transitional justice* als algemeen fenomeen en ook als overkoepeld onderzoeksterrein waarbinnen vanuit allerlei disciplines wordt gekeken naar processen van transitie, zoals geschiedenis, sociologie, politicologie, rechtswetenschap en economie.²⁷ Dat geldt ook voor de kwaliteit van de bijzondere rechtspleging als onderdeel van de naoorlogse rechtsstaat. Verschillende wetenschappelijke disciplines kunnen daardoor (afzonderlijk en in betrekking op elkaar) waardevolle perspectieven openen op en orde scheppen in de enorme hoeveelheid data die hopelijk spoedig beschikbaar komt. Daarbij zullen nieuwe analysetechnieken voor grote hoeveelheden data goed van pas komen, maar ook kwalitatieve analyses blijven nodig. Sociologen zullen bijvoorbeeld geïnteresseerd kunnen zijn in de verhouding tussen de 'law in the books' en de 'law in action', en de correlatie tussen bepaalde sociale factoren en het verloop en de uitkomst van het strafproces, terwijl een politicoloog misschien eerder focust op de verhoudingen tussen de overheids machten bij de totstandkoming van de relevante regelgeving of de politieke

invloed op de samenstelling van de bijzondere gerechten en tribunalen. De jurist zal onderzoek doen naar rechtsstatelijke aspecten van deze rechtspraak terwijl in een meer criminologisch onderzoek de demografische kenmerken van de beschuldigen zouden kunnen worden bestudeerd en vergeleken met die van 'gewone' verdachten. Al deze uitkomsten kunnen weer gebruikt worden voor betere internationale vergelijkingen.²⁸ De kwaliteit van het onderzoek zal hoe dan ook gebaat zijn bij multidisciplinariteit. Het onderwerp eist immers zowel een juridische als een historische blik, waarbij enige affiniteit met sociologische methoden onontbeerlijk is, en bij het werken met grote aantallen gegevens is natuurlijk kennis van statistische methoden vereist.

Slot

Maar voor dit alles is het in eerste instantie nodig dat wetenschappers überhaupt toegang krijgen tot de digitale dossiers. Dit is zoals gezegd juridisch nu al mogelijk zonder extra wetgeving. Zoals de minister voorstelt, kunnen bij het NA en andere archieven werkplekken voor onderzoekers ingericht worden. Nog beter zou het zijn wanneer wetenschappers via een beveiligde toegang onderzoek in de dossiers kunnen doen. De oorlog is bijna 80 jaar geleden geëindigd, het wordt nu tijd om de afwikkeling van deze ingrijpende periode zonder beperkingen te kunnen onderzoeken, en zo bij te dragen aan de kennis van rechtspraak, rechtsstaat en hun ontwikkeling. •

²⁵. Zie bijvoorbeeld het 'Postscript', in: T. Judt, *Postwar. A History of Europe Since 1945*, Londen: Pimlico 2007, vooral p. 829-830.

²⁶. Zie voor de Europese context hiervan bijvoorbeeld I. Deák, J.T. Gross & T. Judt (red.), *The Politics of Retribution in Europe. World War II and Its Aftermath*, Princeton: Princeton University Press 2000.

²⁷. Zie bijvoorbeeld voor de invloed van

economische factoren J. Meihuizen, *Noodzakelijk kwaad, De bestraffing van economische collaboratie in Nederland na de Tweede Wereldoorlog*, Amsterdam: Boom 2003.

²⁸. Een uitgangspunt hiervoor biedt bijvoorbeeld L. Stan & N. Nedelsky (red.), *The Encyclopedia of Transitional Justice. Vol. 2: Country Studies*, Cambridge: Cambridge University Press 2023 (2e druk).